

VUÖSS-SAAKK

Tämän *Puhe ja kieli* -lehden teemanumeron aiheena on puhe ja saamelaiskielet. Numero muodostuu kahdesta artikkelista ja yhdestä kirja-arviosta.

Vaikka muinaisesta murrejatkumosta syntyneiden kielten rajat ovat yhä osin häilyviä, tapana on puhua noin kymmenestä saamelaiskielestä, joita puhutaan neljässä Saamenmaan jakavassa valtiossa. Vaikka osa kielistä on jo kadonnut tai uhkaavasti katoamassa kartalta, nykyisten valtakunnanrajojen pelätään toisaalta muuttuvan yhä uusia kieliä synnyttäväksi – ja näin sinänsä maailman kielidiversiteettiä rikastuttavaksi – uusiksi kielirajoiksi, kun jopa eri kielikuntiin kuuluvat enemmistökielet ja väistämätön kaksikielisyys värjäävät saamelaiskieliä päivittäin niiden kaikilla tasoilla.

Kielikontaktit ja niiden synnyttämä kaksi- ja monikielisyys eivät kuitenkaan ole uusi ilmiö. Saamelaiskielten kehitys ja eriytyminen on käytännössä aina kytkeytynyt juuri kielikontakteihin, mutta kielten tiet ovat usein arvaamattomia ja tutkittavaa riittää loputtomasti. Myös saamelaiskieliä koskeva tutkimus on toki vanhastaan sidoksissa naapurikielten vahvoihin tutkimuserinteisiin, joita saamen tutkimus sekä hyödyntää että toivon mukaan myös hyödyttää. Tämä on tämänkin teemanumeron tavoitteita. Julkaisun kieleksi on valittu vanhanaikaisesti suomi, vaikka ajan hengen mukaista olisi julkaista tutkimusta lähinnä englanniksi ja etenkin saameksi, esimerkiksi kahdessa yksinomaan saamenkielisessä tieteellisessä aikakauskirjassa.

Tämän teemanumeron aloittaa artikkeli, jossa Outi Guttorm tarkastelee pohjoissaamen adnominaalisten demonstratiivipronominien endoforista käyttöä nuorten puhekielessä, tarkemmin sanoen Norjan yleisradioyhtiö NRK:n saamenkielisissä nuortenohjelmissä. Tarkastelun kohteena on ”vain” pari kolme demonstratiivia, vaikka pohjoissaamessa niitä on kaikkiaan viisi, murteittain jopa kuusi. Endoforisina eli keskustelun sisäisiin referentteihin viittaavina käytetään etenkin pronomineja *dat* ’se’, *dát* ’tämä’ ja *diet* ’se (siinä)’, joista tällä kertaa tarkastellaan kahta jälkimmäistä. Suomen ja viron demonstratiivien diskurssifunktioiden tutkimus on ollut viime aikoina melko vilkasta, ja Guttormin artikkeli tukeutuu näihin sukukielten tutkimuksiin ja tarjoaa saamen tutkijoiden lisäksi myös muille aivan uusia näkökulmia vanhastaan melko pintapuolisesti ja deiksiksen näkökulmasta kuvattuihin pronomineihin. Mielenkiintoisimpia niistä on *diet*, joka deiktisenä merkitsee lähinnä ’se (siinä lähellä puhuteltavaa)’ ja eroaa näin ollen niin anaforisesta pronominista *dat* ’se’ kuin myös melko helposti suomennettavista pronomineista *dát* ’tämä’ ja *duot* ’tuo’. Kuten saamelaiskielten lausesemantiikan tutkimuksessa yleisemminkin, uusi tutkimus tuo välittömästi runsaasti kerrassaan uutta tietoa, koska niin paljon on vielä tutkimatta.

Toisessa artikkelissa Markus Juutinen sukeltaa vuosisadan takaisiin saamelaisiin kielimuotoihin. Tutkimusmateriaalina ovat suomalaisen Eliel Lagercrantzin (1894–1973) vuonna 1920 tallentamat kielennäytteet kahden koltasaamelaisen, Oskar Romanoffin (1878–1943) ja mahdollisesti hänen serkkunsa Ondrein, puhumista kiehtovista saamelaisista idiolekteista. Kielennäytteet on tallennettu Näätamössä Suomen nykyisen itärajan tuntumassa, jossa vanhastaan ovat kohdanneet niinkin monenlaiset kielet kuin venäjä, norja, suomi, pohjoissaame ja koltansaame. Tässä tarkasteltavat informanttivat etnisesti koltasaamelaisia, mutta heiltä tallentamaansa kieltä Lagercrantz kuvaili yhtäältä pohjoissaamen merisaameksi kutsutuksi murteeksi, toisaalta tämän ja koltansaamen sekamurteeksi. Koltansaamen Näätamön murre on sittemmin sammunut ja merisaamelaimurteetkin ovat menettäneet alaa norjalle ja pohjoissaamen sisämaan murteille. Entisajan tutkijoita on toisinaan syytely ns. puhtaiden murteiden tavoittelusta ja tallennetun kielimateriaalin kaunistelusta, mutta oman

tiensä kulkijana tunnettu Lagercrantz on tunnollisesti merkinnyt muistiin sellaisiakin kielimuotoja, joita myöhemmät sukupolvet eivät ole suuresti osanneet arvostaa. Juutinen kuvaa tätä unohdettua aineistoa eriasteisina koodien sekoittumisina ja osoittaa, kuinka lähtökohtaisesti melko samassa ympäristössä eläneet informantit ovat voineet koota tuntemistaan kielimuodoista varsin erilaisia rekistereitä.

Teemanumeron päättää Taarna Valtosen arvio saamelaisen nimistöntutkimuksen ja -huollon grand old manin Samuli Aikion (2017) teoksesta *Davisámi báikenamat*, jota voi pitää pohjoissaamelaisena vastineena Sirkka Paikkalan toimittamalle *Suomalaiselle paikannimikirjalle* (2007), jonka kirjoittajakuntaan myös Aikio kuuluu. Valtosen arvio on kirja-arvosteluksi harvinaisen positiivinen, sillä teos on täynnä aiemmin julkaisematonta punnittua tietoa ja aihetta moitteisiin on ilmeisen vaikea löytää. Vaikka neljän valtion alueelle ulottuvan pohjoissaamen paikannimikirjan itseoikeutettu kieli on pohjoissaame, on toivottavaa, että Valtosen arvio rohkaisee myös muunkielisiä tutustumaan tähän merkkiteokseen.

Ájstam Puhe ja kieli -áiggeáallaga lohkkiide miöllkiö'ssi pooddid sää'mkiölivui'm.

Sávan Puhe ja kieli -áiggeáallaga lohkkide gelddolaš bottuid sámegielaiguin.

Toivotan Puhe ja kieli -lehden lukijoille kiinnostavia hetkiä saamelaiskielten parissa.

Jussi Ylikoski

Oulun yliopisto ja Sámi allaskuvla